

TÜRKLERİN DİN ANLAYIŞI

Derleyen: Gürbüz MIZRAK

Murad Adji (2019)'ye göre Türkler Dünyada tek Tanrı inancı ile akılcı bir yaşam tarzının sentezinden oluşan bir sistemi kurup uygulayan millettir. Altay halkının bu senteze nasıl ulaştığı şöyle anlatılır. *"Göklerde birçok değerli maden yataklarının sahibi Tanrı, insanlara cevheri eritip, demir elde etme yeteneği bağışladı; halk da O'na ibadet etmeye başladı. Bu anlayış zemininde gelişen hayat tarzı zamanla olgunlaştı, ahlaki temel değerlerini de oluşturdu. Tanrı her şeyin üzerinde; iyiliğin ve kötülüğün, bolluğun ve darlığın ancak kendisinden geldiği; her şeye hâkim ve yüce bilgelikte olarak kabullenildi."*

Bu anlatımdaki *"demiri elde etme yeteneği"* bilim, *"göklerdeki tanrı"* da tek tanrı inancı olarak algılanmış; bilim ve tek tanrı inancının ayrılmaz bütünü olan kadim Türk medeniyeti bu merhalelerle oluşmuş, eskiçağlarda insanlığın kurduğu ilk kültürler arasında çok özel ve önemli yerini almıştır.

Benzer şekilde Kuran'da Hadid suresinin 25. ayetinde de demir vurgulanmaktadır. Ayet mealen; *"...Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç insanlar için yararlar var..."* Ayetin tefsirinde *"hem*

güç sembolü olan hem de insanlara çeşitli faydalar sağlayan demirin bir nimet olarak yaratıldığı, Yaratıcı'nın insana onu kullanabilme yeteneği ilham ettiği" yorumu yapılmaktadır.

Ahmet Vehbi **ECER**'e göre [¹], Bumin Kağan tarafından 552 yılında kurulan Göktürk Devleti (552-745), Türklerin dinî inanışlarının belgelenebilen bir dönemidir. Bu konuda *Orhun Abideleri* önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Orhun Abidelerindeki Tanrı ile ilgili sıfatlara bakıldığı zaman *O'nun yaratıcı, buyurucu, lütfedici, yükseltici, bağışlayıcı, düzenleyici, kudretli, bahşedici, öldürücü, bilgi verici, koruyucu, kendi kendine benzeyen, öncersiz ve sonrasız olduğu* görülür. Abidelerdeki bu sıfatları topluca göz önünde bulundurduğumuz takdirde, *Tanrı'nın* madde ve şekil olmaktan uzak, *ezelî ebedî, yüceler yücesi, ölümsüz, tek, kendi kendine benzeyen bir ilah olduğu* söylenebilir.

İslâmî kaynaklar bu niteliklere sahip Tek Tanrı inancına *Haniflik* inancı demektedirler. Kur'an-ı Kerim'e göre Haniflik İslâm Dininin diğer bir adı

[¹] ECER, Yrd. Doç. Dr. A. Vehbi. *TARİHTE TÜRKLER, İSLÂMİYET VE MEZHEPLERİ*:
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/688893>

olmaktadır. Ayrıca Tek Tanrı'ya inanmak İlâhî (Semâvî) dinlerin ilk şartıdır.

Bu dönem Türk toplumunda peygamberlik, cennet-cehennem, ahiret, kıyamet günü, iyilik yapanların cennete gideceği... gibi inanışların bulunduğu, Kur'an'da savunulan ailevî ve ahlâkî değerlere sahip olduğu gözlenmektedir.

Bu tespitler Türklere de İlâhî din tebliğcisi bir peygamberin geldiğinin işaretidir. Kuran'da "*Her topluluğun (ümmetin) bir peygamberi vardır*", "*Ey Muhammed! Sen sadece bir uyarıcısın... Geçmiş her ümmet içinde de bir uyarıcı buluna gelmiştir, Ey Muhammed! Senden önce birçok elçileri uluslarına gönderdik..., Ey Muhammed! And olsun, senden önce birçok elçiler (peygamberler) gönderdik; sana onların kimini anlattık, kimini anlatmadık.....*" gibi ayetlere de uygun düşmektedir. Vanî Mehmed Efendi de bazı kaynaklar göstererek Oğuz Han'ın Türklere gelen peygamberlerden olduğunu savunmuştur.

TÜRK KÜLTÜRÜNÜN MÜSLÜMANLIKLA YOĞRULMASI

Müslümanlık, Türkler arasında Aşağı Türkistan bölgesinde Emevî valisi ve komutanı Kuteybe b. Müslim'in (670-725) bu bölgedeki valilik döne-

minde (705-715) yayılmaya başladı. Ancak Emevilerin ırkçı, adaletsiz, sert, insafsız ve İslâm Dininin ana prensiplerine zıt uygulamaları müslümanlaşmayı yavaşlatmış, direnişlerin çıkmasına kanların akmasına sebep olmuştur. Emevilere tepki biçiminde ortaya çıkan Abbasi ihtilâli, başlangıçta yönetimdeki olumsuzlukları giderdiği gibi, Türk-Arap ilişkilerinin düzelmesini ve İslâmiyetin Türkler arasında yayılmasının hızlanmasını sağladı.

Türkler;

- Zamanla Müslümanlıkla ilgili bilgilere vakıf olduklarında, eski inanış ve yaşayışlarıyla bu dinin inanç ve ahlâk ilkelerinin benzer olduğunu görmüşler ve bu nedenle Müslümanlığı büyük bir heyecanla benimsemişler;
- İslam'a yaptıkları hizmetlerle, Vanî Mehmet'in Kuran tefsirinde belirttiği üzere müjdelenen millet olduklarını göstermişlerdir.

Hazreti Muhammed, Tebûk kazasına çıkacağı sıra Arap miskinliğine karşı indirilen Tevbe ve dinden dönme niyetinde olanlara uyarı niteliğinde Maide surelerindeki ayetler şöyle:

- *Tevbe Suresi'nin 39. Ayeti: Eğer siz buyrulan gazaya çıkmazsanız, Tanrı sizi en büyük azap ile cezalandıracak ve sizin yerinize sizden ol-*

mayan başka bir kavmi koyacaktır. Sizin savaşta çıkmamanız, Tanrıya hiçbir zarar vermez. Çünkü Tanrı her şeye kâdirdir.

- *Maide Suresi'nin 54. Ayeti: Ey müminler! Bazılarınız dininizden döndüğünüz takdirde; Tanrı öyle bir millet getirecek ki, Tanrı onları, onlarda Tanrıyı sever. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü fakat kâfirlere karşı amansızdırlar."*

Vanî Mehmet (ölümü,1685), dönemine kadarki tarihi olayları da kanıt olarak göstererek, yazdığı Kuran tefsirinde yukarıdaki ayetlerde bahsedilen milletin Türk Milleti olduğunu yazmıştır.

Türklerin eski inanış ve yaşayışlarıyla İslâm Dini'nin inanç ve ahlâk ilkeleri arasında çok büyük paralellikler vardı. Ancak Türkistan'da İslamiyet'in yayılması sürecinde, Arapların aktardığı İslam dini hakkındaki amelî bilgiler dışında, dünyevî hayat için gerekli olan itikadî bilgiler yetersiz ve tatminkâr olmamaktaydı.

Ebu Hanife; İslam'ı toptan kabul eden, fakat farzları ve amel edilmesi gereken şeyleri bilmediği için Allah'a imandan başka diğer iman esaslarını ikrar etmeden ölen kişinin, mümin kabul edilebileceğini ifade etmişti. Bu kucaklayıcı tavır, Horasan ve Maverâünnehir'de Müslüman olduğunu söyleyen fakat dinin icaplarını öğrenme imkânı

bulamayan yeni Müslüman olmuş pek çok kimse-
nin İslam dairesi içinde kalmasını kolaylaştırmıştır
(Ak, 2014). İmam Mâturîdî gibi âlimler tarafından
İslâm'ın emir ve yasaklarının, Türk yaşam tarzı
ve kültürü ile mecz edilmesinin özellikle Türklerin
topluca Müslüman olmalarına büyük katkı sağla-
mıştır.

İmam Mâturîdî, vahiy ve akıl taraftarlığının Ebû
Hanîfe'den sonraki en mühim temsilcilerindedir.
Köklü bir Kelâm ekolünün gelişmesinde önemli
bir rol oynadı. İmam Mâturîdî ve onu izleyen bil-
ginler tarafından Türkistan kültür çevresinde yeni
bir Kelâmî gelenek kuruldu. Pek çok Kelâmcı
onun görüşlerini takip etti.

Mâturîdî Kelâmına ait eserlerin çoğu Sâmânîler,
Karahanlılar ve Selçukluların sağladığı ilmi ve kül-
türel ortamda yazıldı. Yazılan eserler, Osmanlının
kuruluş yıllarına kadar Anadolu, Kafkasya ve Bal-
kanlara taşındı. Bu dönemlerde Mâturîdîlik bütün
Türkistan'a ve İslam dünyasının kuzeyinde yayıl-
dı. Bu coğrafyalarda **bilimsel çalışmalar yapan
ve dünyanın varoluşu hususunda felse-
fî/bilimsel görüşler ileri süren birçok bilim
adamı kendi çalışmalarına cevaz verecek di-
ni görüşe kavuşmuş oldu.** İslam tarihinin o
kesiti incelendiğinde bilimsel araştırma ve buluş-

ların en yoğun yapıldığı, en çok eserin verildiği dönem olduğu görülecektir. İslam dünyası her yönden altın çağını yaşamaktaydı. Daha sonraki dönemde ne yazık ki bu süreç Moğol istilasıyla kesintiye uğratılmıştır. Moğol istilası sonlandığında ise neredeyse İslam dünyasında bu tür çalışmaların yapıldığı Türkistan'dan başka coğrafya kalmamıştır.

Bazı kaynaklara göre, İmam Mâturîdî'nin yaşadığı dönemde İslam dünyasının güneyinde yaşayan bir kısım din âlimleri ve bunların takipçileri, "yöneticilerin, dini liderleri yanlarına çekme ve politikaları doğrultusunda kullanma" yaklaşımına ayak uydurmuşlar, genellikle

- ✓ Devlet reisi seçimi meselesinde Dört Halife dönemindeki seçim sistemini önermek yerine babadan oğula geçen saltanatın uygulanmasına sessiz kalmışlar;
- ✓ Kargaşaya neden olacağı ve toplumu felakete götüreceği saikını bahane ederek
 - "En kötü lider (Emir) lidersizlikten iyidir" prensibine karşı çıkmamışlar ve
 - İktidarın yanlışlarını düzeltme amacıyla yapılacak hareketleri desteklememişler, bilakis telkinleriyle engellemişler;
- ✓ Teslimiyetçi kader anlayışlarından kaynakla-

nan, "yöneticilerinin almış olduğu kararların arkasında Allah'ın bulunduğu" düşüncesinin yerleşmesine sebep olmuşlardır.

Bu âlimler ve takipçileri, Peygamberimizin ilmin önemi hakkındaki hadislerinde geçen ilimden kastın "amelî ilim" olduğunu ileri sürmüşler, aklî ilimlere karşı tavır almışlardır.

Neticede İslam dünyasının güney kanadı; nakle dayanan, İslam'ı temel kaynaklarından araştırmayan, akli yeterince kullanmayan, teslimiyetçi bir yaklaşımla yapılan yanlışları düzeltme basiretini gösteremeyen ve aklî ilimlere gereken önemi vermeyen bir anlayış sonucu hızla gerilemiştir.

Mısır dışında bu topraklar üzerinde köklü büyük bir medeniyet bir daha kurulamamıştır. Mısır'da hüküm süren, yönetici ve askerî kesimi Türk ve Mâturîdî görüşte olan Memluk Devleti; basiretsiz sultanların yerine daha faziletli ve ehil sultanların getirilmesi, bunların emirler ve bürokrasi tarafından denetlenmesi sayesinde, yüzlerce yıl iyi yönetim örneği sergilemiş, huzur ve asayiş kaynağı olmuştur.

Türklerin yaşadığı coğrafyada ise Mâturîdîlik, Hanefilikle birlikte yayılmaya başlamıştır. Türkler İslam dindarlığının fikhî-amelî cephesini Hanefilik,

itikadî-inanç cephesini Mâturîdîlik ve ahlak boyutunu Yesevilik olarak kurumsallaştırmıştır. İmam Mâturîdî'nin Kitâbü't-Tevhîd ve Te'vîlâtü'l-Kur'an adlı eserleri, Türk'lerin dini düşünce tarihi açısından çok önem arz etmiştir. Onun bu eserleriyle akılcılık ve hoş görü, din anlayışımızın temel taşları olmuştur.

Mâturîdî ve çevresinin kelâma dair görüşleri Aşağı Türkistan mutasavvıfları üzerinde etkili olmuş. Mâturîdîliğin hâkim olduğu kültür havzasında Ahmed Yesevî, Hacı Bektâş-ı Velî ve Yûnus Emre gibi büyük Türk mutasavvıfları yetişmiştir. Bu büyüklerimiz ana dilde ve hitap ettikleri insanımızın anlayacağı sadelikte İslâm'ı irşada devam etmişlerdir. Bu sayede Kur'an ile Türk kültürü arasında

- Kadına saygı, hoşgörü, farklı anlayıştakilerle bir arada yaşama, doğruluk, alçak gönüllülük, misafirperverlik, nefsine hâkim olma, kanaatkârlık, kazançta helal olana yönelme, ahde vefa, merhamet, fedakârlık, töreye göre hareket etme, selamlaşma, gönül alma, atalara saygı ile millet, vatan ve ilim sevgisi... gibi

ortak noktalar gösterilmiştir. Türk mutasavvıflar; Arap örfünün -İslâm'la alakası olmayan ancak İslâm görünümü altında sunulan kuralcı, baskıcı,

kavmiyetçi ve tutucu uygulamalarına karşı alternatif olarak Türk'ün insancıl, ahlakî ve medenî sufizmini yaymışlardır.

Tüm bu gayretler, Milletimizin İslam Dini'ni kavramasına ve bütün benliğiyle özümsemesine yardımcı olmuş. Geleneksel Türk Kültürü İslam Dini'yle yoğrulmuş, hem iyi bir Müslüman olma hem de millî benliği koruma başarılmıştır.

Türk boylarının Hanefî-Mâturîdî çizgide bir din anlayışı etrafında sıkı sıkıya kenetlenmesi, kökü geçmişe dayanan ve İslamiyet'le beslenen **Türk Dünya Nizâmı**'nın^[2] canlanıp gelişmesine zemin

[2] **Türk Dünya Nizâmının Millî, İslamî ve İnsani Esasları:** Türk Dünya Nizâmında milliyet, din ve insanlık idealleri ahenkli şekilde kaynaşmış ve dünya nizâmı hâlinde yükselmiştir. Türklerde milli hudutlar genişleyip yabancı kavim ve dinler üzerinde kurulu büyük devletler meydana çıktıkça, milliyet duygularının insanlık ideali ile birleşmesi ve yükselmesi kolay olmuştur. Sosyal adalet ve nizâma bağlı milli devlet ve demokratik cemiyet anlayışının gelişmesi sayesinde milletin babası sayılmakta olan Türk hükümdarları büyük devlet halinde ve özellikle İslam çağında derhal "Cihan ailesinin babası" mevkiine yükseliyor ve bunu bizzat ifade ediyorlardı. Türkler Şamanî devrinde de ne kadar dindar ve Al-laha inanmış idiyse yabancı dinlere saygı göstermeyi o derece kendi hâkimiyet, adâlet ve insanlık duygularına uygun buluyorlardı. İşte Türk Cihân hâkimiyeti ve dünya nizâmı mefkûreleri de bu temeller üzerinde ve bu sayede gelişmiştir (Turan, 1997).

hazırlamıştır. Türk Dünya Nizâmı; milliyet, din ve insanlık ideallerini ahenkli şekilde kaynaştırmış, bu çerçevede

- ✓ Millî hudutlar genişleyip yabancı kavim ve dinler üzerinde kurulu büyük devletlerimiz meydana çıktıkça, milliyet duygularını insanlık ideali ile birleştirmiş;
- ✓ Sosyal adalete ve nizâma bağlı millî devlet ve demokratik cemiyet anlayışını yerleştirmiş,
- ✓ Yabancı dinlere saygı göstermiş,
- ✓ Türk devletlerinin yöneticileri, geçmişte olduğu gibi İslam çağında da dindar ve Allaha samimi kalp ile inanan, mazlumun yanında ve zalimim karşısında olan, adalet dağıtan "*Cihan ailesinin babaları*" mevkiine yükseltilmiştir.

Bu temeller üzerinde geliştirilen "*Türk Cihan Hâkimiyeti ve Dünya Nizâmı Mefkûreleri*", Selçuklu ve Osmanlı adıyla bilinen büyük Türk devletlerinin kurulmasına zemin hazırlamış ve uzun süreler yaşatılmalarına vesile olmuştur.

Anadolu; Mâturîdîliğin kültür havzasında doğan Yesevî Tarikatının öğretilerine (*Allaha iman, "Ehl-i beyt" sevgisi, bilime saygı, kadına saygı, riyasız ibadet, emeğe değer verme ve yaratılmışa sevgiye*) sıkı sıkıya bağlı olan Türkmen aşiretlerinin sürekli yerleşimiyle, Türk sosyokültürel ve dini

algılarının yaşandığı bir iklim olmuş. Bu ortam ile-riki dönemde Cihan Devletine dönüşecek bir yapının daha sağlam bir temele oturmasını sağlamıştır.

Takip eden dönemde Türk Milleti, İslam Dini'nde kendi kültürüyle uyumlu unsurlar bularak kimliğini kaybetmemiş, dilini ve diğer kültür unsurlarını, İslam'ı yaşayarak korumasını bilmiştir. Bunda etkili olan hususlar:

- ✓ Mâturîdî gibi büyük din bilginleri sayesinde İslam, (hurafeden ve Arap ırkçılığından kaynaklanan taassuplardan arındırılarak) Kur'an'a ve Sünnet'e uygun anlaşılıp yaşanmış, akli ön planda tutan inanışa (akılcı, hoş görülü anlayışa) bağlanılmış.
- ✓ Hoca Ahmet Yesevî öğretisi tasavvufi yaşayışta kucaklayıcı, sevdirci bir anlayışı benimsenmiş.
- ✓ Türk tarihi, edebiyatı, destanları, efsaneleri... İslami ruh ve motiflerle yeniden düzenlenmiş.
- ✓ İslam Dini, Türk kimliği kaybedilmeden yaşanarak, İslam düşünce hayatına önemli katkılarda bulunulmuştur.

Bu sayede Türk millî kimliği ile bütünleştirilen İslam Dini, Türk kültürüne, hayatına ve medeniyetine damgasını vurup onu yeniden yoğururken, aynı zamanda Türklerin İslam Dini ile olan bağları

da çok güçlenmiş ve derinleşmiştir.

Selçuklular döneminde, her ne kadar Eş'arilik resmî bir mezhep olarak benimsenmiş ve Nizamiye Medreseleri kurulmuş ise de, Türkler arasında bu medreselerin etkisinin sanıldığı kadar güçlü olmadığı anlaşılmaktadır. Nizamiye medreselerinin yanı sıra Hanefî-Mâturîdîlerin medreselerinde Hanefî-Mâturîdî kültür okutulmaya devam etmiştir. Diğer taraftan Türk Kelâmçıları arasında Eş'arîliği benimseyen ve bu Kelâmî sistemi desteklemek için eser yazan âlim yok denecek kadar azdır. Muhtemelen Nizamiye medreselerinde yetişen ve Eş'arîliği benimseyen önemli âlimlerin çoğunluğu Fars asıllılardan oluşuyordu.

Bu dönem Mâturîdî'nin görüşlerini savunan âlimlerin yetişmesi bakımından verimli olmuş; Hanefî-Mâturîdî çizgide hem fıkıh hem de Kelâm sahasında çok sayıda önemli eserler yazılmıştır. Nizamiye medreselerinde okutulan felsefî Eş'arîliğin tesirinde Mâturîdîlik ve Eş'arîliğin sentezi olan metinler de üretilmiştir. Bu medreselerde yetişen Râzi ve Eş'arî âlimler zaman zaman Hanefîlik ve Mâturîdîliğin karşısında yer almışlar ve iki grup arasında tartışmalar da başlatılmıştır.

İBRENİN TERS DÖNÜŞÜ

Zamanla ibre ters dönmüş:

- ✓ Türk toplumu Mâturîdîlik ve Yesevî sûfiliğinden uzaklaşmaya, Bağdat ve Horasan merkezli Eş'arîlikle eklemlenen teslimiyetçi sûfiliğe yaklaşmaya başlamıştır.
- ✓ Hanefîlik, teslimiyetçi sûfiliğe yaklaştırılarak korunmuş, fakat Mâturîdîlik kimliği silikleşmiştir. Osmanlıda sözde benimsenen fıkihta Hanefî düşünce de etkin bir şekilde eyleme dönüşmemiş, özellikle medrese eğitimi bundan nasibini almamıştır.
- ✓ Oluşan süreç Osmanlı'yı kendisinin içinden çıktığı Türkmenlere yabancılaştırmış, hatta zaman zaman düşmanlaştırmıştır.
- ✓ Devletin zayıflaması ve zayıflayan kurumların içinde sistem gereği yer almış olan devşirmeler, devletin kurucusu olan asli unsura düşman ve kindar kesilmiştir. Bu dönmeler bozulan dinî atmosferi, kendilerini savunmak ve menfaatlerini korumak için kullanmışlardır.
- ✓ Mâturîdî Kelâmına yeterince yer verilmemesi, asırlar içerisinde yeniliklere açılmadan çöküşe geçilmesine, dinî ve fikrî yapıda büyük kayıplara sebep olmuştur.
- ✓ Türkiye Cumhuriyeti'nin de bu akılcı din anla-

yışını eyleme geçirememesi, bu kayıpların menfi etkilerinin günümüzde de yaşanmasına neden olmaktadır.

M. S. Yazıcıoğlu'na göre; zamanımızda din felsefesi olan ve Mâturîdî ekolüne ait Ebu'l-Mu'în Nesefî tarafından geliştirilen "Semantik Metot" bırakılmayıp devam ettirilseydi, Kelâm ilminin boyutları bugün çok daha değişik olacak, İslam inanç ve felsefesi çok daha akılcı, felsefî ve etkili bir şekilde izah edilebilecekti.

Bazı araştırmacılara göre;

- **Mâturîdî'nin; İslam'ı, Vahiy ve aklın ışığında açıkladığı;**
- **Yeseviliğin; kadına saygı, hoşgörü, farklı anlayıştakilerle bir arada yaşama, doğruluk, alçak gönüllülük, misafirperverlik, nefesine hâkim olma, kanaatkârlık, kazançta helal olana yönelme, ahde vefa, merhamet, fedakârlık, töreye göre hareket etme, selamlaşma, gönül alma, atalara saygı ile millet, vatan ve ilim sevgisine ait**

görüşleri yeterince anlaşılrsa ve anlatılsaydı, büyük ihtimalle Dünyada bilim çevrelerinde önemli bir kesim Müslüman olur, İslam âlemi insanlığa güzel hizmetler sunmaya de-

vam ederdi.

Gereken önem verilseydi, pek çok düşünürümüzün paylaştığı gibi *"gerek din anlayışımız, gerekse İslam Kültür ve Medeniyeti her halde bugünkünden çok farklı olurdu"*.

Her şeye rağmen:

- ✓ Sahip olduğumuz köklü kültür mirasımız yanında Ebu Hanife, Mâturîdî ve öğrencileri, Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş Velî, Mevlana, Yûnus Emre... gibi Türk toplumunun takip ettiği önderlerinin İslam Dini'ni doğru yorumlamaları sayesinde
 - İslamiyet aslına sadık kalınarak Türk kültürü ile kaynaştırılmış,
 - Milletimiz, Kur'an ve Sünnet'e karıştırılmak istenen Arap kültürü ile asimile edilememiş, varlığını devam ettirmiş.
- ✓ 18. ve 19. yüzyıllarda yazılan Bektaşî erkânâmele-rinde Mâturîdîliğe yönelik atıflar yer almış.
- ✓ Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı'nda Mâturîdî'nin savunduğu akılcı din anlayışı ve iman tasavvuru izleri devam etmiş.
- ✓ Aydınlanma döneminde önemli bazı Mâturîdî kelimeleri Türkçeye çevrilmeye ve kelimeleri

ilminin yeniden inşası başlatılmış, Türkiye'de ve diğer İslam ülkelerinde bu ekol canlanma sürecine girmiştir.

- ✓ Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuyla Mâturîdîlik daha fazla ilgi görmeye ve öğretilmeye başlanmış, bu alanda araştırmalar yoğunlaşmış, son yıllarda İmam Mâturîdî'nin görüşleri ve Yesevilik hakkında yayınlar artmaya başlamıştır.

Tüm bunlar; -günümüzde kutsal dinimizin istismarına rağmen- teselli duymamıza, geleceğe ümitle bakmamıza vesile ve bizler için yol gösterici olmaktadır.

KAYNAKLAR

ADJİ, Murad. 2019. Türklerin Saklı Tarihi. Kaynak Yayınları.

AK, Doç. Dr. Ahmet. 2014. "İmâm Mâturîdî'nin Hayatı Eserleri ve Görüşleri", ULUĞ BİR ÇINAR İmam Mâturîdî. Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı (ed. A.Kartal), 28-30 Nisan 2014. Eskişehir.

ECER, Yrd. Doç. Dr. A. Vehbi. 2009. Mâturîdî'nin Türk Kültüründeki Yeri. Hikmet Yurdu, İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik Özel Sayısı, Yıl: 2, S.4 (Temmuz-Aralık 2009), ss. 91 – 107.

ECER, Yrd. Doç. Dr. A. Vehbi. 2015. 115 Soruda Türk Âlimi İman Mâturîdî. Oğuz Çetinoğlu'nun röportajı. Yesevi Yayıncılık, İstanbul.

ECER, Yrd. Doç. Dr. A. Vehbi. TARİHTE TÜRKLER, İS-LÂMİYET VE MEZHEPLERİ:
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/688893>

İBİŞ, Fatih. 2015. MÂTURÎDÎ'DE İMAN-AHLAK İLİŞKİSİ. KELÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ. Cilt: 13, Sayı: 2, 2015 Sayfa: 717-734.

KALAYCI, Yrd. Doç. Dr. Mehmet. 2014. "*Eş'arî'nin İkmali Mâturîdî'nin İhmali: İki İmamın Gelenekleri İçerisindeki Konumlarına Dair Bağlamsal Bir Analiz*", ULUĞ BİR ÇINAR İmam Mâturîdî. Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı (ed. A.Kartal), 28-30 Nisan 2014. Eskişehir.

KAPLAN, Yrd. Doç. Dr. İbrahim. 2014. "*Mâturîdî'de Din ve Vicdan Hürriyeti*", ULUĞ BİR ÇINAR İmam Mâturîdî. Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı (ed. A.Kartal), 28-30 Nisan 2014. Eskişehir.

KARTAL, Prof.Dr. Ahmet. 2014. ULUĞ BİR ÇINAR İmam Mâturîdî. Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı. 28-30 Nisan 2014. Eskişehir.

KORKMAZ, S. 2014. İMÂM MÂTURÎDÎ'NİN KADER ANLAYIŞI. Uluslararası İmam Mâturîdî Sempozyumu, Eskişehir.

KUTLU, Prof. Dr. Sönmez. 2003. "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleri ile İmam Mâturîdî", *İmam Mâturîdî ve Maturidilik* (ed. Sönmez Kutlu), Ankara: Kitâbiyât, s. 17-55.

KUTLU, Prof. Dr. Sönmez. 2011(a). TÜRKLER VE İSLAM TASAVVURU. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları.

KUTLU, Prof. Dr. Sönmez. 2011(b). MÂTURÎDÎ AKILCILIĞI VE GÜNÜMÜZ SORUNLARINI ÇÖZMEYE KATKISI. e-makâlât Mezhep Araştırmaları, II/1 (Bahar 2009), ss. 7-41

KUTLU, Prof. Dr. Sönmez. 2014. Mâturîdî Kimdir? Mâturîdîlik Nedir?: <http://Mâturîdîyeseviotagi.com/Mâturîdî-kimdir.html>

KUTLU, Prof. Dr. Sönmez. 2014. Mâturîdî ve İman-Amel İlişkisi: <http://Mâturîdîyeseviotagi.com/Mâturîdî-ve-iman-amel-iliskisi.html>

KUTLU, Prof. Dr. Sönmez. 2015. Türk Din Anlayışı Mâturîdî ve Mâturîdîlik: <http://Mâturîdîyeseviotagi.com/turk-din-anlayisi-Mâturîdî-ve-Mâturîdîlik.html>

KUTLU, Prof. Dr. Sönmez. 2016. İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik. OTTO Yayınları, Ankara.

MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr. Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme. Tercüme: **Prof. Dr. Bekir Topaloğlu** tarafından. İSAM Yayınları. İstanbul, 2012

MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr. TE'VÎLÂTÜ'L KER'ÂN TERCÜMESİ. 1. - 17. Ciltler. Tercüme: **Prof. Dr. Bekir Topaloğlu** ve Arkadaşları tarafından. Ümraniye Belediyesi, Ensar Neşriyat. İstanbul, 2017 - 2019

MIZRAK, Gürbüz. 2024.

MÂTURÎDÎLİK İslam'ı, Vahiy ve Aklın Işığında Anlama, Anlatma Gayreti:

[https://drive.google.com/file/d/1wKgBEKktzKL_103TY_1Nu0eJTSxoMiNP3/view?usp=share link](https://drive.google.com/file/d/1wKgBEKktzKL_103TY_1Nu0eJTSxoMiNP3/view?usp=share_link)

MUMİNOV, Prof. Dr. Ashirbek. 2014. "Ebû Mansur El-Mâturîdî'nin Semerkand'daki Muasırları", ULUĞ BİR ÇI-

NAR İmam Mâturîdî. Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı (ed. A.Kartal), 28-30 Nisan 2014. Eskişehir.

ŞEN, Yrd. Doç. Dr. Adil. 2014. "İmâm Mâturîdî ve Çevresi", ULUĞ BİR ÇINAR İmam Mâturîdî. Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı (ed. A.Kartal), 28-30 Nisan 2014. Eskişehir.

ŞIK, Doç. Dr. İsmail. 2014."Mâturîdî'den Farklılaşan Mâturîdîlik", ULUĞ BİR ÇINAR İmam Mâturîdî. Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı (ed. A.Kartal), 28-30 Nisan 2014. Eskişehir.

TUNÇPINAR, Ahmed Said. 2010. EBÛ MANSÛR EL-MÂTURÎDÎ'NİN TE'VÎLÂTU'L-KUR'AN ADLI TEFSİRİNİN EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ. Yüksek Lisans Tezi. Ank. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilimi.

TURAN, Prof. Dr. Osman. 1997. TÜRK CİHÂN HÂKİMİYETİ MEFKÛRESİ TARİHİ. 10. Baskı. Boğaziçi Yayınları. İstanbul.

YAZICIOĞLU, Doç. Dr. Mustafa Sait. Mâturîdî Kelâm Ekolü'nün İki Büyük Siması: Ebû Mansûr Mâturîdî ve Ebu'l-Mu'în Nesefî

<http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=1776>

<http://www.osmanlicaturkce.com/?k=Kadim&t=%40>

<http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/imam-Maturidî-nin-tevilatul-kur-an-tefsiri>